

teljesülne munkálkodjunk kitartással, szorgalommal, hogy magunk jólétét, népünk életjogát s gyermekeink jövőjét biztosíthassuk. Amen.

Öntudatos anyának hasonló fia.

(Iskolai év elején!) Alapige: II. Mózes 2. 9—11

Keresztény Testvéreim! Az ótestamentum egyik legnagyobb és legjelentőségtebb alakja Mózes próféta. Élete egészen összekapcsolódik a zsidó nemzet életével úgy annyira, hogy a zsidó nép történelmét nélküle el sem lehetne képzelni. Életéhez annyi sok érdekes és tanulságos történet fűződik, hogy ma annyi ezer év után is élvezettel olvassuk az ő élettörténetét és példának is sok eredménnyel állíthatjuk az élők elé.

Valahol a forró Egyiptomban született, abban az időben, amikor a legszomorubb történetét élte a zsidó nép, amikor a legkegyetlenebb rendelkezések próbálták megfojtani e nép életét. A Nilus habja parancsszóra nyelte el az ujszülötteket, akiket az anyák könnye, az apák bánata kísért el ebbe a különös temetőbe. Mózes azonban megmaradt. A csodálatos véletlen, az isteni gondviselés tartotta meg őt. A gondos anya sokáig rejtegette s mikor már tovább rejtegetni nem tudta a folyó hullámain egy gyékény kosárban utra bocsátotta. Nem sokáig ringatták a hullámok, mert a király leánnyal rátaláltak és kimentették a hullámsírból s a palotába siettek vele. A gyermeknek azonban anya kellett. A gondviselés éppen az édesanyát rendelte melléje, hogy fölnevelje. Azután a királyi palota kényelme vette körül, de a lelkében elhintett magvakat a jólét meg nem semmisíthette. Sem az elkülönítés, sem a kényelem nem tudták elfelejtetni vele, amit az anya tanított, hogy ő is abból a népből való, aki ott künn hordja a nagy köveket, hogy az ő ereiben is az a vér csörgedez, mint annak a fogságban levő, korbáctól szenvedő zsidónak és neki csak az lehet az álma, ami minden zsidóé: megszabadulni az egyiptomi fogságból. Hiába zárta el őt a palota, gondolatban mégis velük volt. Ha sétája közben valamelyik zsidót megszólíthatta kiérzett szavaiból, hogy azzal a néppel érez. Ha alkalom adódott, mindég segített rajtuk. Valami nagy nyugtalanság vett erőt rajta, mert nem érezte jól magát a palotában, az előkelő

emberek társaságában. Mintha megérezte volna az isteni elhivatást, egy belső hang arra kényszerítette, hogy dobja le a biborpalástot, hagyja ott a jólétet és vállaljon egy kockázatos jövőt. Faraó haragja elől elmenekült. Sok nélkülözést látott a menekülés alatt, majd visszatért, mint a küldetésre ráeszmélt vezér és kivezette népét az egyiptomi fogságból.

Amit elmondtam, csak nagy körvonala annak az életnek, amelyet a zsidók e legnagyobb prófétája élt meg. Életének minden egyes szakasza alkalmas arra, hogy az ember hosszasan beszéljen róla, példának állítsa az élő ember elé, mert annyi sok szépet, nemeset, követésre méltóat találhatunk benne. Jelen esetben az ő egész élettörténetéből két momentum kínálkozik elmondásra, mely mély tanulságot rejt magában. Egyik a hivatását helyesen fölfogó és betöltő édesanya, másik az anyai intelmeket sohasem feledő fiú. A két momentum alkalomszerűsége mindég megvolt, de talán sohasem állott közelebb hozzánk, mint ma és sohasem volt időszerűbb az arról való beszélgetés, mint most, amikor egy új iskolai évnek a küszöbét lépjük át.

A biblia leírása szerint Mózes csodálatos módon szabadult meg a reá is leselkedő haláltól. Az anya gondossága már akkor kitűnt, amikor gyermekét vízmentes kosárban helyezte a Nilus habjaira, arra gondolva, hátha valahol messze, ahová a Faraó keze nem ér el, valaki megtalálja, megmenti és fölneveli. Nem is csalódott. Kimentették a vízből és a királyi palotába került. Ott bizonyára tudták, hogy a vízből kimentett gyermek zsidó szülők gyermeke, de arra gondoltak, hogy a gyermek erről mit sem tud s ha tudna is, itt elfeledi azt, mert a környezet egyiptomit formál belőle, aki a zsidót rabszolgának tartja s lenézi. Az volt a cél: eltitkolni származását, elidegeníteni attól a fajtól, ahonnan származik.

A történet szerint a gondviselés éppen az édesanyát küldte melléje, hogy legyen, aki táplálja, nevelje. A gondos anya azonban nemcsak táplálta, tisztán tartotta és öltöztette, hanem a gyermek szívének, lelkének még üres kertjébe nap-nap után elültetett valamit. Beszélt neki az édes anyanyelven, hogy azt ő is megtanulja. Beszélt a dicső multról, zsidóország hajdani nagyságáról. Beszélt az elhagyott otihonról, ahová visszavágyik minden zsidó, arról a szabadságról, melytől megfosztották őket az egyiptomiak. Beszélt a fogság szomorú napjairól. Elmondta, hogy mennyi követ és milyen

nehezeket kell emelniük, hogy mennyi korbácsütést kell, hogy sző nélkül elszenvedjenek, hogy mennyi nélkülözésben és megaláztatásban van részük, hogy milyen kegyetlen és embertelen törvényekkel akarják megsemmisíteni őket. Mint egy-egy kis palántát, úgy ültette el mindezeket a gyermek szívének, lelkének kertjébe és gonddal ápolta, amíg az reá bízott. Elültette minden zsidó álmának, soha meg nem szűnő reménységének magvát: lerázni az egyiptomi fogság láncait, megszabadulni az idegen rabság jármától és megszerezni azt a földet, melyet az Úr ígért az elődöknek.

Amint fejlődött a gyermek testben, úgy fejlődtek, meggyökeresedtek és erősödtek a lélekbe ültetett plánták. A gondos anya alkalmat talált arra, hogy gyermeke megláthassa a nehéz kő alatt görnyedő zsidót, megkorbácsolt fajtáját, kiéheztetett fajtestvérét, a közös álmok hordozóit. Amikor akkorára nőtt a gyermek, hogy már anya nélkül is biztosítva volt élete, abban a tudatban adta át újra a királyi palotának, hogy anyai kötelességét hiven teljesítette. Oh mennyivel nyugodtabban végezte dolgát, mennyivel megelégedettebb volt az az anya, mivel tudta azt, hogy gyermekét a helyes úton indította el.

A palota kényelme várta az egyszerű gyermeket. Ruhája szép, csillogó, eledele, ami szem és szájnak kívánatos s környezete előkelő egyiptomi urak gyermekei. Azonban hiábavaló volt minden, Mózes nem érezte jól magát ott. Az anyai intelmek folyton visszacsengtek fülébe s ő azokra hallgatott. Többet ért neki, ha anyanyelvén csak egy szót is szólhatott, akár egy szolgálóhoz is, mint az egész napi idegen nyelven való beszélgetés. Többet jelentett neki, ha fajtájával bármi kevés jót is tehetett, mintha őt érte volna a legnagyobb királyi kitüntetés. Boldogabb volt, ha népének közös álma foglalkoztatta, mintha a királyi palota minden lakója csak vele foglalkozott volna. Addig duzzadtak, addig erősödtek benne az anya által elhintett magvak és plánták, míg egy napon elszakítva minden szálát, mely őt Faraó udvarához kötötte, ment, hogy a régi álmokat valóra válthassa. Vállalta a bizonytalan kimenetelű jövőt. Ezt művelte vele a helyesen és gonddal nevelő anya, kinek intelmeit soha el nem feledte. Így lett a gondos anyai nevelésen keresztül az anyai intelmeket megfogadó, vízből mentett gyermekből egy nemzetszabadító vezér, egy hallhatatlan próféta.

A történelem folyamán többször ismétlődött meg a Mózeséhez hasonló eset, amikor valakit a hatalom magához akart láncolni, hogy aztán ellenségévé vállalják saját vérenek, nemzetének s hogy így hidegen hagyja őt fajtájának minden szenvedése. A nagy Napoleon fiát a bécsi udvar vitte el, hogy nagyapja mellett a francia császár fiából osztrákot, francia ellenséget neveljenek. Ilyen cézzal vitték el a kisgyermek II. Rákóczi Ferencet egy osztrák jezsuita kolostorba, hogy ott elfeledjen minden nemzeti érzést. Ahol azonban az édesanya elvégezte, vagy elvégezhetette hivatását, ott hiábavalónak bizonyult minden hamis szárdéku törekvés. Ezt bizonyítja az a szabadságharc, melyet fajtájának élén, mint vezér II. Rákóczi Ferencz megvívott.

De nemcsak a múlt történelme, a nagyok élete által ismétlődnek meg az események, hanem apró kis életek által a jelen is hasonlókat szül.

Tagadhatatlan, hogy a sors mostohasága nehéz életet juttatott nekünk osztályrészlül. A felületes gondolkozás, a nehéz életkörülmények, a jövődtől való féls, mint gyilkos folyam hőmpölyög közöttünk s mind kevesebb új életnek kegyelmez meg. Akik pedig megmaradnak, akiknek életutat nyit a lelkiismeret, a büntetéstől való félelem, azoknak van-e olyan édesanyjuk, mint a Mózesé volt, mert ma olyanokra van szükség. Gondos, lelkiismeretes, kötelességtudó anyákra, akiknek anyai szíve megéri a következőket s így arra előkészítik gyermekeiket. A mi szempontunkból nem elég csupán, hogy ép, egészséges testet adni a felnövő gyermekeknek, hanem ennél többet: ép lelket, erős akaratot, öntudatos sziklaszilárd jellemet. Az anyanyelvnek az anyák az igazi hivatott őrzői, tovább terjesztői. Ők kell, hogy elültessék a faj és egyházszereket első plántáit olyan mélyen, hogy azt a később plántált másfajta érzelmek meg ne semmisítsék. Az anyai ajkakon keresztül kell, hogy elinduljon dicső múltunk megismertetésének első lehetősége. Ti édesanyák kell, hogy megtanítsátok arra a ti gyermekeiteket, hogy hová tartoznak, hogy hol az ő helyük, hogy melyik az ők utjuk. Ugy kell, hogy elindítsátok, hogy bárhová is kerülve meg ne tántorodják, hogy meg ne feledkezzék az anyai intelmekről, hogy bármilyen ígéretésért is el ne adja hitét, anyanyelvét. Ha pedig az anyai hivatásnak eleget tettek, nyugodtan engedhetitek bárhová őket,

mert hiszem, hogy az anyai intelmek és szavak nem lesznek hiábavalók és meghozzák a méltó gyümölcsöt.

Ti pedig kedves gyermekek, akik egy új iskolai év küszöbén álltok, jusson mindég eszetekbe, csengjen fületekbe, amire a szülők tanítottak. Bárhová is kerültök el ne feledjétek, hogy egy népnek vagytok a jövődei, bennetek él tovább egyházunk és fájunk. Legyetek alkalmasok arra, hogy a tudomány magval termő talajra találhassanak bennetek. Tanuljatok szorgalmasan, legyetek engedelmes tanítványok, de minden körülmények között megfogadva a gondos szülők szavait, dicséretet szereztek magatoknak s dicsőségére legyetek annak a népnek, melyből életetek fája kihajtott.

Legyen Isten áldása a megkezdődött iskolai éven, szülők és tanítók munkáján. *Amen.*

*Polgári: 1953. II. 21. -
Polgári: 1955. II. 20. -*

Hálával tartozunk az Istennek.

(Őszi hálaünnep) Alapige: II. Thessal 1. 3.

Keresztény Testvéreim! A számonkérő ősz megérkezésével, a termények nagyrészének a betakarításával, az észrevehetően rövidülő napok beálltával, amikor a rétek lilaszínű virágai az őszi beszélnek, akkor érkezik közénk a Szentmihály vasárnapja, unitárius nyelven szólva, az őszi hálaadás ünnepe. Eljön minden esztendőben, a többi ünnepek között helyet kér magának, hogy a hívő ember lelkét rabul ejtse, gondolkodásra készítse, hálára buzdítsa. Nem úgy jön, mint a többi nagy ünnepek, nem előzi meg nagy előkészület, nem is időzik annyit közöttünk, mindössze egy napra jön és tovább megy, de ez idő alatt is lelkünk belsejében kér helyet magának. Nem hozza a karácsony bűbáját, sem a húsvét, és pünköst díadalmáorát s mégis a munkás embernek ez a legnagyobb ünnepe. Ennek az ünnepnek magasztos hivatása van. Az a hivatása, hogy minden munkálkodó embert, aki a különböző munkamezőkön töltve be hivatását, a testi táplálék megszerzésén fáradozik, figyelmeztesse valamire, arra, hogy a munka az emberé, de a munka után kijáró áldás, az az Istené. Figyelmeztesse arra, hogy ezt az Istenől jövő áldást el ne felejtse megköszönni, leborulni az előtt, akitől minden áldás származik, akinek minden ember hálaadással tartozik. Ugy áll előnkbe ez a nap, mint egy örök figyelmeztető, melynek hivatását

hirdetik a harangok, jövetelén megdobban a szív, mely minden hívő lelket hajlékokból és munkamezőkről idehív a templomba, hogy kötelességünknek teljes szívvel és lélekkel eleget téve, hálaadással áldozunk a minden áldások Istenének.

Amit a gondolkozó, vallásos lelkületű ember ma megtesz, annak eredete messze visszanyulik a múltba. A mi unitárius elődeink ezt a napot éppen olyan nagyra tartották, mint a sátoros-ünnepek akármelyikét, amelyen ünneplélekkel, hálafelt szívvel keresték fel a templomot még azok is, akik csak ritkán lépték át annak küszöbét. Igen, mert ez a nap azt hozta magával, hogy bár ezen a napon, itt az Istenházában adjon hálát annak, aki a munkát megáldja, aki a munka után a mindennapi kenyeret biztosítja. Volt idő, amikor ez az ünnep még nem volt az egyházi ünnepek közé sorakoztatva, de az ember már akkor megkereste az alkalmat és formát, hogy a termények betakarítása után háláját Istennel szemben kifejezze.

Már a kezdet-kezdetén, az emberiség őskorában is ezt látjuk. A biblia leírása szerint az első emberpár gyermekei is ezt teszik. Áldoznak az elvett javakért annak, aki megáldotta őket. Ábel kiválasztja a legdusabb kiveket, Kain az állatok közül a legszebb példányt és az oltárra téve, azokat föláldozzák Istennek, mint akinek azokat köszönhetik. Megnyugvással teszik ezt, mert a hála kifejezése ezt hozza magával mindég.

Testvéreim! Vajjon nem ez a meglepedés, megnyugvás ömlik-e el a ti lelketekben most, amikor a hála ünnepén itt a templomban vagytok? Nem érzitek-e ebben a pillanatban azt a föl-emelő érzést, melyet a hálálkodó érez, mivel ti sem feledkeztek meg az Isten iránti háláról? A külső forma ugyan más, mint régen, de a lényeg ugyanaz. Fölvilágosult gondolkodásunk, tisztultabb hitfelfogásunk a hála kifejezésének, egy emberhez illőbb magaalatára emelkedett ugyan, de lényegében a mi templomba jövetelünk, imánk, zsoltárunk, ünnepszentelésünk ugyancsak azt fejezi ki, mint a régi égő áldozat: a hálát.

Óh, mert nagy emberi elfásultság, ridegség és nemterődőség kell ahhoz, hogy valaki látva az egész évi termést, ne érezze szükségét az Istennel szembeni hálának.

A terméshez, hogy ti is nagyrészen hozzájárultatok, azt

mindenki tudja és el is ismeri. Tiétek volt a munka, a verejtékezés, a folytonos küzdelem. Amíg ezt végeztétek, tenyeretek megkérgeződtek, testetek meg-meghajolt, arcotokat a nap és szél pirostra barnította a vetés és az aratás alatt, de a legtöbbet mégis csak Isten cselekedte. Ezt minden munkás előbb, vagy utóbb, el kell, hogy ismerje. Be kell látnotok a szentírás igazságát: „Hiába az embernek minden iparkodása, ha nincsen rajta Istennek áldása”. Nem nehéz azonban megállapítani, hogy ebben az évben a munkát áldás kísérte. Emlékezzetek csak. Öröm volt nézni, amint a fekete földet szép lassan elborította a zöld vetés. Öröm volt nézni annak szárbazökkenését és gyönyörűséggel felt meg az ember lelke, amikor a vetések sárgulni kezdtek, amikor a megérett kalászkok sarló alá hajoltak és kalangyába sorakoztak. Gondoltatok-e arra, hogy a vetés és aratás közötti időben ott künn a földeken mi ment végbe föltek teljesen függetlenül? Jött az eső, amely az elhintett magvak miriádait csirába zökkenettette, lesütött az őszi napsugár, amely a csirába zökkenő vetést megerősítette. Aztán a fehér hótakaró is eljött, hogy betakarja s a téli vad szelektől, kemény hidegektől megvédje az elinduló kenyér életét. Majd a láthatár szélén bandukoló napot valaki visszatérítette, aminek nyomán szép lassan eltűnt a fehér hótakaró és új élet kezdődött a határokon. Új életre ébredtek a vetések, melyeket langyos szellők, felfrissítő harmatok, meleg májusi esők és napsugarak tápláltak. Aztán elindultak az apró kis állatkák: méhek, lepkék, bogárkák és tavaszi szelek, hogy a virágzó vetéseket megtermékenyítsék. Mindezeket pedig Isten művelte, ő végezte el annélkül, hogy az embert erre segítségül hívta volna. Majd pedig a nap perzselő sugaraival megérelte és az ember kezébe adta a kenyérnek magvait. Gondoljatok csak e folyamatra, mert ez arra ébreszt rá mindenkit, hogy Isten csodálatosan munkálkodik azért, hogy a munkás embernek kenyere legyen. Gondoljatok csak arra, hogy az Uristen nem nézte azt, hogy vannak hamisak is, vannak bűnösök is, egyformán adott esőt és napsugarat mind az igazak, mind a hamisak földjére. Vajjon mindezek elgondolása nem ébreszt e arra bárkit is, hogy mindenkor hálával tartozunk annak a folytonosan munkálkodó Istennek, aki megáldotta ez évben is a mi határainkat?

De tovább megyek ennél is. Isten nemcsak megáldotta az ember munkája nyomán a mező barázdáit, hanem megvédte, meg-

tartotta is. Oh, hányszor felt meg szívünk és lelkünk remegéssel és aggodalommal a vetés és aratás között. Vetéseinket féltettük a kemény téltől, a rossz tavasztól, hosszú esőzésektől és szárazságtól. Féltettük, amikor a látóhatár szélén vészes fellegek tornyosultak, amikor fejünk fölött villámok cikáztak és megharsant az ég, amikor azt hallottuk, hogy itt-ott egy néhány perc jégverése semmivé csépelte sok ember vetését. De bármi is fenyegette kenyerünket, mindég azzal a hittel néztünk azokkal szembe, hogy van egy gondviselő Isten, aki megvédi és megóvja a mi határainkat. Szinte napról-napra láttuk azt az isteni jóságot megtestesülni az éppen jókor érkezett májusi esőben. Láttuk azt a két hatalmas kezet, mely a határok fölött dühöngő vészes fellegeket eloszlatja. Láttuk a szeretetteljes isteni arcot, mely a viharok után megjelenő áldott napsugárban reánk mosolygott.

Testvéreim! Ma a hálaadás ünnepén, amikor gondolataitokat az emlékezés szárnyán meghordozom a közelmúltban, amikor tudjátok azt, hogy némely helyen a miénkhez hasonló munka után csak szükön jut a kenyér, de a ti munkátokat bőséges áldás kísérte; amikor ezt az áldást már biztos helyen elraktározva látjátok, ráébredtek-e arra, hogy ezért nagy hálával tartoztok az áldásokat adó Istennek? Erről a háláról el ne feledkezzetek soha. A mi hitünk és szabad gondolkozásunk azt diktálja, hogy Isten nem kíván tőlünk olyan áldozatot, amilyent a biblia megörökít, amilyent a régi elődök tettek, de elfogadja a szívnek, a léleknek hálaáldozatát. Elfogadja áldozatul azt, ha a dacos emberi fej alázattal meghajol előtte, ha az ökölbe szorult kéz imára kulcsolódik, ha imádságot rebeg a mi ajkunk. A mi unitárius elődeink is ezt tették. Isten nevével ajkukon hították el a magvakat, hálás szavakkal fogtak hozzá az aratáshoz s imádsággal ültek le az asztalhoz. Nagy ünnep volt számukra ez az őszi hálaünnep, amikor tömegesen keresték fel az istenházát, hogy megköszönjék neki a termést.

Az ősohöz hasonlóan ti is eljöttetek ma a templomba, hogy hálátokat kifejezzétek. Helyesen cselekedtetek. Elhoztátok a legszebb áldozatot: szívetek és lelketek hálaímáját. Mindez helyén is van, csupán azt akarom még lelketekre kötni, szívetekbe vésni, hogy a ti Istennel szembeni hálátok nehogy csak erre az egy napra, erre az istentiszteletli órára zsugoródják össze. Nehogy az ünneplő ruhával levessétek a hálát is, nehogy e nap elmulásával eltűnjék a hála is.

Jusson eszetekbe mindennap, minden alkalommal, amikor Is'en áldását elfogyasztjátok, hogy ezért hálával tartoztok neki.

Keresztény Testvéreim! Nem régen egy iskolát látogattam meg. A tanító éppen számtant tanított a gyermekeknek. A jó gyakorlati érzéssel megáldott, vallásos lelkületű tanító a száraz számoknak életet is akart adni s számolás közben a szülőkkel szembeni hála is meg akarta tanítani a gyermekeket. Ezért így tanította nekik az alapműveleteket: Egy évben a ruhád a te szüleidnek beleszerezül — és diktálta a mennyiséget, melyet a táblánál álló gyermek szépen leirt. Lábhelid meg ennyibe kerül, iratta a számot alá, a sorrend szerint. Élelmed — mondta a tanító ennyi pénzbe kerül és újra mondott egy megfelelő számot. Taníttatásod, gyógykezeltetésed . . . stb. — meg ennyibe és azokat a számokat is leíratta a gyermekkel. Amikor ezekkel készen volt, a gyermek összeadta a számsorokat és jókora összeg jött ki belőle. Látod — szólalt meg a tanító — ennyibe kerülsz évente a te szüleidnek. Azután tanítva a szorzást is az előbb kijött összeget megszoroztatta a gyermek éveinek a számával. Az összeg nagy volt, hogy csak amugy csodálkoztak a gyermekek. A tanító számtant tanított, de közben a szülőkkel szembeni hála is e módszerrel felébresztette a gyermekek lelkében.

Testvéreim! Ti felnőttek tudtok számolni, összeadni és szorozni. Néha bár gondolatban adjátok össze, hogy mennyi mindent is kaptok évenként Istentől, aztán szorozzátok meg azt a hatalmas összeget éveitek számával s ha majd látjátok és bámulatba estek a nagy érték fölött, ismételgessétek el: Áldott legyen az Ur, aki minket megáldott. *Amen.*

Szántások magatoknak új ugarat.

(Őszi szántás-vetés idején.) Alapige: Hozs. 10. 12.

Keresztény Testvéreim! Az elmúlt hétnek a napjaiban új lendületet vett a már lankadni kezdő munka, mert a természet rendjét bölcsen intéző Isten megáztatta a föld barázdáit, hogy elkezdőd-hessék a mindennapi kenyeret biztosító munkának utolsó fejezete, a vetés. Minden életrevaló földműves az elmúlt hét napjának jó nagy részét arra használta föl, hogy a már részben elkészített föld-

jét még egyszer fölpuhítsa és belehintse a kenyeret adó magvakat. Minden reggel egymást érték a gazdasági szerszámokkal és buzával megterhelt, mezőre induló szekerek, majd újra benépesült és hangos lett a mező, mert érkezett a vetés ideje. Amint elnéztem a mezőre igyekező szekereket, figyeltem a szántásban és vetésben szorgalmaskodó, fáradtan hazatérő földművelők csoportját, elgondoltam, hogy mindaz, amit ti végeztetek egy örök, évről-évre visszatérő folyamat. Így csinálták ezt az elődök, ezt végzitek ti és ezt fogják végezni az utódok is. Amióta elődeitektől átvettétek az ősi rögöket, kezükből az eke szarvát, azóta a földművelés terén nyomukba léptetek azoknak, akik egy életen keresztül művelték a földet. Ti is évről-évre szántotok és vetetek.

Éppen ezért talán némelyeknek ez a minden évben megismétlődő munka megszokottnak tűnhetik fel, pedig egyetlen munka sem foglalkoztatja a lelkeket annyira, mint a szántás és a vetés. Talán némelyeknek, mert az elmúlt héten e munkával foglalkoztak és lelkeiket, gondolkozásukat is ez kötötte le, különösnek tűnhetik fel, hogy most is erről hallanak beszédet itt a templomban is. Teszem ezt azért, mert a vetés egy olyan felséges munka, mely megérdemli a szót, a vele való foglalkozást. Teszem azért, mert mindazok, akik más munkamezőn vagyunk elfoglalva, nem mehetünk el szó nélkül e munka mellett. De teszem különösen azért, mert a vallással törődő, a bibliát forgató embert bizonyára érdekelni fogja, hogy ez a munka miképpen is néz ki az ige megvilágításában.

Amikor azonban erről beszélek nem az a céloom, hogy titeket a szántásra és vetésre biztassalak. Bennetek e téren annyi szorgalom és kötelességtudás van, hogy fölöslegesnek látszik minden figyelmeztetés, sőt sokan tanulhatnának tőletek. A minden évben megismétlődő eredmények bizonyítják, hogy a ti szorgalmatok mit varázsol elő ebből az elég silány erdélyi földből. Különös is lenne az, hogy innen a szószékről induljon el e munkára való indítás. Sajnálni lehetne azt a földművelőt, akit a szószék kell, hogy biztasson a szántásra és vetésre. Ilyet én közöltelek nem ismerek, de nem ismer az élet sem. A mindennapi kenyér, mely csak egy napig sem maradhat el a család asztaláról, vas szigorral megköveteli a szántás és vetés pontos elvégzését s a létért való nagy küzdelemben biztosra esik el az, aki a munkának a maga idejében nem tesz eleget. Ezt mindannyian jól is tudjátok. Tudjátok, hogy mi a

kötelességetek a földdel szemben. Tudjátok, hogy az ősoktól örökölt drága földeken milyen szerepre hívott el titeket az Isten.

Mi, akik más munkatereken dolgozunk, jóleső érzéssel és büszkeséggel nézünk reátok, akik az ekére hajolva hasogatjátok a barázdákat, akik nagy gondal művelitek meg a földet. Megilletődött lélekkel nézzük, amikor az elkészített földet szabályos és határozott lépésekkel többször végigmérve, ütemszerű karmozdulatokkal elhintitek a drága magvakat. Olyan ez a ti munkátok, mint valami ünnepélyes szertartás. Nem is csoda, ha az egyik gyermek, amikor életében először látta egy darab földön többször végigmenő, kezével szabályos mozdulatokat tevő földművest azt kérdezte apjától: ugye édesapám az az ember ott imádkozik. Mi jóleső érzéssel látjuk azt, hogy amikor egyik-egyik földön elvégeztétek az utolsó simításokat is, mielőtt elfávoznátok onnan kalapotokat megemelve áldást kérték Istentől, az eivégzett munkára. Teszitek ezt abban a tudatban, hogy azt ami a titek volt, a munkát megtettétek, de az áldás az Istentől jön.

Mindezeket látva és tudva, szinte fölöslegesnek látszik e téren minden oktatás. Amint mondtam nem is azért hoztam szószékre e beszédtemát, nem ezért olvastam fel előttetek ezeket az igéket, hanem azért, hogy az évezredes igének egyszerűbb és egyenes értelmén túl is megpróbáljunk nézni és afölött is igyekezzünk gondolkodni.

Csaknem minden igének s így a felolvasott igének is a maga egyszerűbb és egyenes értelmén túl van átvitt értelme is. Ami az ige egyenes értelmét illeti, annak eleget tettetek a múltban és a jelenben is. Nekifeszült székely akarattal, csüggedést nem ismerve hasogatjátok az ugart minden esztendőben. Készítetted az a nehéz, sok teherrel megrakott élet, mely osztályrésztül jutott, de készítetted az ősoktól örökölt, a földhöz való határtalan ragaszkodás. S amikor mindezek testi életünk fennmaradását is biztosították, ugyanakkor megtartották az erdélyi magyarságot annak, ami ma is. Nyugodtan mondhatjuk, hogy az erdélyi magyarságot a messzi múltban éppen úgy, mint a közelmúlt viharai között az tartotta meg, hogy görcsösen ragaszkodott az ősi rögökhöz s e rögökkel szemben mindig tudta és elvégezte a kötelességét.

Amikor azonban ezt jóleső érzéssel állapítom meg és bizonyos büszkeséggel hirdetem, kötelességmulasztást végeznék, ha fi-

gyelmeiteket rá nem terelném arra a másik munkamezőre, ahol mi türes-lagadás, de elmaradtunk. Amikor ezt a megállapítást teszem nem akarom azt egyes személyek rovására írni, hiszen nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk azt, hogy a megadott lehetőségek határain belül vezetők és vezetettek mindeneket megtettünk. De a legjobb akaratunk mellett is, a minden oldalról élénk állott akadályok azt eredményezték, hogy nem tudtunk lépést tartani azokkal, akik szabad utakon kereshették a fejlődés lehetőségeit. Azt nem egy, a mi életünket figyelő ember mondta már, hogy az utóbbi időben egy kicsit lemaradtunk. Ezt mi is könnyűszerrel megállapíthatjuk, ha megpróbálunk átnézni a határokon. Ha rágondolunk arra, megállapíthatjuk, hogy minket maga a helyzet kényszerített arra, hogy a testi élet fennmaradásának munkálása, a mindennapok ezerféle gondja kössön le és más mezőkön csak csigalépésben haladhassunk. E megállapítás vonja maga után az ige átvitt értelmezésének önmagunkra való figyelmeztetését: „Szántások magatoknak új ugarat.”

Az a mező, amelyre ezt kell, hogy mondjuk, a szívnek, a léleknek, a gondolkodásnak mezeje, egyszóval lelki önmagunk. Ez a mező nem a mi hibánkból hanyagoódott el és lett sok tekintetben ugarrá azok alatt az évek alatt, melyben a lelki élet szántását és bevetését annyi körülmény meggátolta. Ebbe a lelki talajba olykor megindult a munka, végezték azt mások parancsszóra, hintették a magot, de azok legtöbb esetben az elfelekezellenítés, az elnemzetellenítés magvai voltak. Néha pedig úgy lehengerelte ezt a talajt az erőszak, a megnemértés, hogy a legszízifusabb munka is alig tudta föltörni azt s a leggondosabb munka is alig tudott azon valami eredményt elérni. Mi pedig reszketve, tehetetlenül néztük, hogy az évek múlnak, a világ halad és mi megállásra vagyunk kárhoztatva. E szomorú tényeknek a meglátása adja ajkamra az igéket: „Szántások magatoknak új ugarat.”

Testvéreim! Ott külön a munkamezőkön nemsokára elcsitul a testi munkára hívó parancs szava s az ember behuzódik mind inkább otthonába, hogy a hosszú őszi és téli estéket átélje. Ebbe a szünidőt, őszi napokat, téli estéket átélő emberi lelkek öntudatába szeretném belekiáltani az ige átvitt értelmű figyelmeztetését: „Szántások magatoknak új ugarat.” Szeretném a lelkek táblájára írni komoly figyelmeztetésül, hogy elérkezett a lélek komoly munkájának az ideje, amikor be kell hozni a kényszer mulasztásokat.

Ezt azonban elsősorban magunktól várhatjuk. Tudatára kell ébrednünk annak, hogy nem lehet sült galambra váró éhes gyermek szájjal várni az eredményekre, hanem tenni is kell. Elé kell, hogy kerüljenek újra azok a régi bevált eszközök, melyekkel a szellemi élet terén annyi sikerrel munkálkodtunk a múltban. Hadd jöjjön az ige, az imádság ekéje s vágjanak a lélek ugarába mély barázdát, hogy a hit, a vallásosság magvai mély gyökeret verhessenek és áldott gyümölcsöket hozhassanak. Nekünk volt időnk megtanulni, hogy mit jelent a hit és vallás, hiszen sokszori elhagyatásunkban ezek adtak erőt és vigasztalást. Ennek a megtartó hitnek kell új ugarat szántani. Hadd jöjjön a szeretet ekéje és szántsa föl az elfásult szívek talaját, hogy abban a megértés, a megbocsátás, az embertestvériség magvai virulhassanak. Hadd jöjjön egy egészségesebb, emberibb korszellem a maga ekéjével, hogy az emberi gondolkozást is átdolgozza azoknak az eszméknek a számára, melyek egészséges lelki életet biztosítanak.

Nem lehet letagadni, hogy a letűnt idők szelleme sok konyolt hintett ebbe a lelki talajba, melyeket ki kell irtanunk. Gyermekünk lelkivilágát, ifjúságunk gondolkozását, fenőtjeink életfölgését kivetköztette abból az eredeti formából, melyben reájuk ismerhetnénk. Vissza hát a kiinduló ponthoz és szántsatok új ugarat. Szántsatok a régi hit, a tiszta szeretet, az egészséges szellem számára. Ezzel a munkával tudunk csak beállni igazán azok közé, akiknek ilyen munkája elhozta azt az eredményt, melyre két évtizeden keresztül várt az ember.

Csak nem szabad csüggedni. Minden mezőre vonatkozik az az örök isteni törvény, hogy a vetésnek előbb, utóbb aratás a vége. Minden ősszel ebben a hitben szántsatok és vessetek, mert elkövetkezik rá az aratás is. Így következik el a szellemi mezőkön elhintett magvak aratása is, ha olykor későre és nehezen is.

Nem régen olvastam, hogy az egyik ásatás alkalmával egy kétezer éves sírban buzaszemet találtak. Megfelelő helyre elültették és az kikelt, termést hozott. Minket ez a példa arra oktat, hogyha mindég nem is követi a magvetést a közeli időbeni aratás, el fog jönni az idő, amikor vetésre elérkezik az aratás. Szántsatok, vessetek csak minden téren, mert van Ura az aratásnak, aki elfogja hozni az aratásnak napját.

Haljátok csak, figyelmeztet az ige: „Szántsatok magatoknak új ugarat.” *Amen.*

Előnyt biztosító takarékoság.

(Takarékossági napra.) Alapige: Máté 25. 23.

Keresztény Testvéreim! Az országban működő Nemzeti Takarékosági Pénztár minden esztendőben megrendezi az év egyik napján a takarékosági napot. Ebből az alkalomból közvetett úton megkeresi az iskolák tanítóit, hogy ők az iskolák keretein belül rendezzenek takarékosági napot, amikor is az életből vett példák-
kal mutassanak rá a takarékoság szükségességére, nagyszerűségére. Mindezt azért látja jónak, hogy már abba a kis gyermekbe, akiből a holnap társadalma lesz, már az iskola padjaiban elplántálódjék ez az egyik leghasznosabb emberi erény. Ez az intézmény azonban tovább is megy. Az egyházakat is fölkeresi, figyelmét föl hívja erre és fölker, hogy a felnőttek között is bár egy vasárnapi beszéd keretében megrendezzük a takarékosági napot. Ennek a föl hívásnak akarok mai beszédemben eleget tenni, annál is inkább, mivel a takarékoság fontosságáról magam is meg vagyok győződve.

A könnyebb megértés kedvéért Jézus egyik példázatából indultok ki, amelyből a felolvasott igék is valók. Egészen közismert példázat, melynek az alapigében is hallott szavait sokszor halljuk a mindennapi életben is itt-ott fölhangzani.

Volt egyszer egy gazdag ember — mondja a példázat — akinek három szolgálja volt. Egy alkalommal a gazda elhatározta, hogy hosszabb időre elmegy hazulról. Mielőtt elment volna, magához hívatta szolgálait és különböző összegű pénzt adott nekik. Az egyiknek öt, a másiknak három, míg a harmadiknak egy talentumot adott. Miután a pénzt így kiosztotta, elutazott.

Hosszabb idő telt el a gazda távolléte alatt. Megérkezése után magához hívatta szolgálait, hogy lássa és számonkérje, hogy miképpen sáfárkodtak a kapott talentumokkal. Az első szolga a kapott öt talentumot ügyesen hasznosította s így szerzett hozzá még ötöt, amit meg is őrzött, nem költve el azt haszontalan dologra. Átadta gazdájának a tíz talentumot, aki e szavakkal dicsérte meg: „Jól vagyon jó és hív szolgám, kevesen voltál hiv, többre bizlak

ezután. Menj be a te uradnak örömébe." A második szolga is hasonlóképpen járt el a kapott talentumokkal, akit a gazda ugyan csak megdicsért, mint az első szolgát. Jött azonban a harmadik szolga, aki egy táientumot kapott volt és így szólt: uram én egy talentumot kaptam volt tőled. Félttem, hogy az is elvész, ha üzle-teskedem veled. Éppen ezért elástam a földbe, hogy majd elszámol-hassak veled. Ime itt van, amit kaptam. A gazda nagyon megharagu-dott és ilyen szavakkal dorgálta meg a szolgát: rest és gonosz szolga, — aztán a többihez fordult és azt mondta: vegyétek el tőle azt az egy talentumot is, mert akinek van, annak adatik, akinek pe-dig nincs, az is elvétetik, amije van.

Eddig szól a példázat, melyet még ma is különféle módon magyaráznak. Akik üzleti szemüvegen keresztül nézik a dolgo-kat, azok a két első szolgának adnak igazat, akik pedig elítélnék minden üzérkedést, azok a harmadik szolgát veszik védelmükbe. Egy azonban bizonyos, amit mindenki elfogad. Ez az, hogy Jézus e pél-dázat által az Isten és ember közötti viszonyt akarta érthetőbbé tenni. A példázatot pedig mind úgy értelmezzük, hogy az abban szereplő Gazda az Isten s a szolgák pedig mi emberek vagyunk s a talentumok pedig inkább szellemi és lelki javakra vonatkoznak.

Most, amikor a takarékosról akarok beszélni, a két első szolgának a tettében nem annyira a kereskedői szellemet látom meg, mint inkább a takarékoságot, akik a megszerzett javakat nem té-koztatták el, hanem takarékosan cselekedve őrizték meg, míg a gazda hazajött.

A takarékoság egy arany középut, melyet, aki megtalált, a földi életet megelégedésre élheti meg. Ez út sokban hozzájárul a földi élet boldogságához. Aki ezt nem tudja elérni, csak áhitozik utána, az pazarló s így önmaga nehezíti meg földi életét, aki pe-dig túllépte ezt az ösvényt, az szintén nem lehet keresztény életideál.

A takarékoság egyidejű az értelmes emberrel. Akkor szület-tett meg, amikor az ember ráébredt arra, hogy holnap is nap van. Amikor a holnap gondja az ember lelkére ránehezedett, akkor kez-deft az ember takarékoskodni, hogy holnapra is legyen. Azóta min-den ember, aki gondol a holnapra, ezt teszi: takarékosan költi a ma javait azért, hogy holnapra is maradjon. Aki ezt nem teszi, aki a takarékoság szép erényét nem ismeri, az nem fog boldogulni az életben. Az dolgozhatik izomszakadtáig, azt fizethetik bármilyen jól

is, ha nem tud a szerzett javakkal takarékosan élni, az hasonló lesz ahoz a géphez, melyből a hajtóerőt adó anyag valahol fölhasznál-hatatlanul elfolyik.

Az élet számtalan példája igazolja a takarékoság nagyszerű eredményeit. Különösen Amerika nagy dollármilliomosai, olaj- és acél-királyainak nagy része a takarékoságnak köszönhetik, hogy olyan hatalmas vagyonnak lettek birtokosai. De az élet olyan pél-dát is mutat, amikor valaki a nagy örökség mellett, a pazar élet-mód után koldusbotra jutott.

A takarékoság nagyszerűségét és eredményét igazoló példá-kért nem szükség messzi világrészekbe menni, hiszen a magunk szűkebb környezete is ad ilyet eleget. Ki nem ismert embert ma-gunk között, aki a semmiből kezdte, de becsületes munkájával és főként takarékos életmódjával szép vagyona tehetett szert? Vagy nem ismerünk-e községet, mely a takarékos életmóddal a környék községei között ma első helyre küzdötte fel magát? A legjobban akkor tűnik ki a takarékoság, ha összehasonlítást teszünk. Vegyünk csak két munkást, akiknek egyforma ma a fizetésük és családjuk. Az egyik takarékos s ennek eredménye a rendes ház, a tiszta és egészséges család, a tisztességes megélhetés. A másik pazarló, aki fizetését átkos szenvedélyeire költi, minek eredménye az üres ház, a rongyos és beteges gyermekek és a folytonos nélkülözés. Való-ban igaz a spanyol közmondás, hogy: „A pazarlás bőségnél regge-lizik, a szűkségnél ebédel és a szegéynél vacsorázik.” Ami a két ember összehasonlításánál, mint eredmény kitűnik, ugyanaz az ered-mény, ha községeket és társadalmakat hasonlítunk össze. Vannak községek, melyekben folyton zajosak még hétköznapiakon is a korcs-mák, de meg is van a szomorú eredmény, mert a szomszéd falu lakossága, akik takarékosan élnek, nemsokára fölvásárolják tőlük ősi birtokaikat.

A mai időben sokszor hallunk panaszokat a közterhek nagy-sága miatt. El kell ismernünk, hogy a panaszok nem alaptalanok, hogy sok munkát és verejtékezést jelent azoknak előteremtése, de ne feledjük azt sem, hogy sokszor nem ezek nehezítik meg az éle-tet, hanem azok a terhek, amelyeket könnyelműen magunkra ve-szünk és egy életen keresztül hurcolunk. Azok, amelyekre nem pa-naszkodunk, azok az átkos szenvedélyek, melyek lényegében minden adónál és köztehernél súlyosabbak.

Néha egy-egy lapban kimutatást látunk arról, hogy a megye lakossága mennyi pénzt ad ki dohányra és szeszes italokra. Megdöbben az ember a sulyos milliók látására, melyet az emberek könnyelműen dobnak el maguktól. Ha a takarékoság arra vezethetne, hogy ezeket a sulyos milliókat közintézményekre, népjóléti dolgokra, segélyezésekre fordíthatnók, nem lenne nyomorgó ember a földön. Azért kell a mai embernek sokkal többet dolgoznia, mint elődeinek, mert a takarékoságot kevésbé ismeri, mint a régiek. Ezért kell megtanulni ismét takarékosan élni, mert a holnap ma sokkal bizonytalanabb, mint volt valaha. Aki ezt nem tanulja meg, az előbb-utóbb elveszti, mert a pazarló embernek Dárius kincse sem elég.

A takarékoság azonban nem azt jelenti, hogy az ember azt tulságba vigye és ebbe élje ki magát. Amilyen rossz a könnyelmű pazarlás, éppen olyan csunya a tulságba vitt takarékoság, melyet fősvénység névvel illet a magyar nyelv. A takarékoságot sohasem szabad annyira tulságba vinni, hogy amiatt magunktól megvonjuk a szükségeseket és elzárkózzunk minden jótékonyaságtól, áldozatkészségtől, nemes ügyek támogatásától.

Az egyik országban minden héten rendeznek egy takarékosági napot, amikor minden családban az étkezésnél a legnagyobb egyszerűséget vezették be. Az így megtakarított összeget beszállítják a szegények, az árvák javára. Ez a takarékoság s nem az, amikor a holnap gondja annyira rabul ejt, hogy süketekké és vakokká leszünk minden szenvedő kérésével, nyomoruságával szemben.

Ezen a napon azonban kifejezést kell adnunk annak, hogy a takarékoságra való fölhevítés és az ujságok egyes cikkei ellentétben állanak s bennünk váltakozó gondolatokat ébresztenek. Mi takarékoskodjunk, akiknek alig van meg a megélhetéshez szükségesek? Igen mi is, de takarékoskodjanak azok, akikre több biztatott, akiknek sok van, akikre társadalmak, községek és országok javai biztatnak. Mi takarékoskodjunk? És legyenek olyanok, akik buzával kánókat fűttenek, akik a kávévagonokra tengerbe süllyesztenek? Hát takarékoság az, amikor milliók verejtékén némelyek könnyelműen dorbézolnak és tékoznak.

Egy ujságíró kiszámította, hogy a világháború költségeiből huszonöt évig lehetett volna az egész emberiséget ellátni, gondtalan életet biztosítani. Majd eljön az idő, amikor azt fogják kiszámítani, hogy a jelenlegi háború költségeiből, lelőtt repülő, elsüllyesztett

hajók, elpusztított városok, megsemmisített értékek árából meddig lehetett volna az emberiséget minden gond nélkül ellátni. Ismerve a jelen állapotokat, nagyon ironikusan hat a takarékosági nap, mert mi szürke kis emberek takarékoskodhatunk, hogyha az emberiség sorsát intézők könnyelműen tékoznak.

Ezelőtt csaknem kétezer esztendővel élt egy nagy tanító Mester, aki a helyes élet útját megmutatta. Példázata szól szegénynek, gazdagnak, vezetőnek és vezetettnek. Milyen jó lenne, ha a takarékoságra mondott példázata ki tudna lépni a biblia betűi közül az életbe, ha minden ember úgy cselekedhetnék, hogy lelki ismeretén keresztül meghallaná az emberiség nagy Gazdájának szavát. Jól vagyon jó és hiv szolgám, kevesen voltál hiv, többre bizlak ezután. Menj be a te Uradnak örömébe. Amen.

Világosság flai vagytok.

(Reformációról.)

Alapige: Efez 5. 8.

Keresztény Testvéreim! A következő hét egyik napját október 31-ét a naptárok piros betűvel írják, mint bármelyik sátoros ünnepet, vagy vasárnapot s a protestáns világ pedig ezen a napon ünnepet szentel a reformáció emlékének. Mi unitáriusok is a reformáció egyik hajtsa vagyunk s protestánsoknak nevezzük magunkat, még akkor is, ha azt egyes felekezetek elfogult és türelmetlen szóvivői kétségbe vonják és ebből a protestáns gyűjtőnévből ki szeretnének tagadni. Mi azonban hivatalosan nem ünnepeljük az október 31-ét. Nem, mert amikor ez a nap megállapított, olyanformán történt, mintha az csak a református és evangélikus egyház számára történt volna s minket unitáriusokat kihagytak volna belőle. Nem ünnepeljük külön ezt a napot, mert szerintünk a reformáció sokkal előbb kezdődött meg, mint ahogy azt az október 31 ike jelzi, vagy pedig az unitárius reformációt számítjuk az igazi és gyökeres reformációnak. Nem ünnepeljük azért sem, mert szerintünk a reformáció nem egy befejezett tény, hanem az folytonos, örök és soha meg nem szűnő.

Ezekkel a kijelentésekkel azonban nem akarom az október 31-nek ünnepi fényt elhomályosítani, nem akarom e naphoz fűződő események nagy jelentőségét kétségbe vonni s a nagy reformátorok

emlékét a feledés takarója alá vonni. Éppen ezért a régi szokást tartva, amikor ez a nap elközeledik az előtte, vagy utána következő vasárnapon megemlékezünk róla. Tesszük ezt azért, mert a reformáció olyan történelmi esemény volt, melynél nagyobbat keveset jegyzett fel a történelem. Tesszük azért, mert a reformáció olyan hatással volt az ember lelki fejlődésére, mely a maga nemében páratlanul áll. Egy ilyen történelmi jelentőségű és az emberi lélekre csodálatosan ható esemény emléke mellett nem lehet szó nélkül elmenni s ha már külön napot nem is szentelünk neki, szükségesnek tartjuk bár egy templomi beszéd keretein belül megemlékezni róla.

Ezt a megemlékezést azonban bizonyos céllal is tesszük. Célunk nem az, hogy ezzel eleget tegyünk a szokásos visszaemlékezésnek, hogy lelkünket megfürösszük a múlt dicsőségének sugárözönében s azután feledjünk. Nem, hanem az a célunk, hogy a visszaidézett múltból tanuljunk, annak szellemét magunkévá tegyük s azt ne csak ünnepnap, hanem hétköznapi életünk minden megnyilvánulásába belevigyük. Célunk az, hogy a nagy reformátorok emlékének fölidézésével magunkat érdemessé tegyük arra a nagy szellemi hagyatékra, melyhez általuk jutottunk. Az a célunk, hogy az ők szellemi fényüknél új szövétneket gyujtsunk, mely bevilágítja sokszor sötét utjainkat. Helyesen is van ez így, mert:

„Csak törpe nép fejejtí őš nagyságát,
Csak elfajult kor hőš elődöket.
A lelkes eljár ősei sirlakához
S a régi fénynél gyujt új szövétneket.”

Ha mindezt elérhetjük, akkor ez a megemlékezés nemcsak tessék-lássék megemlékezés lesz, hanem egy újra és újra föltárt forrás, amelyből hosszú időn keresztül táplálkozhatik, sokszor csaldott és próbának kitett lelkünk. A múlt emlékeinek ilyen visszaidézésére pedig mindig szükség van. Szükség van azért, mert mindig akadnak lankadók, akikre a múlt nagyjainak élete bátorítólag hat, de vannak, akik bátor, hitvallásukhoz ragaszkodók s azért minden áldozatot meghozók, akik pedig az ilyen emlékezetekben életük és cselekedeteik igazolását láthatják.

A visszaemlékezés által hadd vonjuk el jobban a fátylat a múltól és lássuk mi is fűződik ahoz az október 31-éhez?

Miután az apostolok Jeruzsálemben megalapították az első keresztény gyülekezetet, különböző vidékekre szétoszlottak és Jézus

meghagyása szerint, gyülekezeteket alapítottak. A gyülekezetek idővel annyira elszaporodtak, hogy magától jelentkezett a vezetés szükségessége. Abban az időben Rómában nagy gyülekezet volt, melyet a hagyomány szerint maga Péter apostol alapított volt. Róma ezenkívül nagy kereskedelmi központ is volt, miért is a keresztény gyülekezetek irányítását a római püspök vette kezébe. Az innen irányuló vezetés adta meg a keresztény egyháznak a latin eredetű katolikus elnevezést, ami egyetemest jelent. Ez a keresztény egyház azonban idők folytán eltért Jézus tanításaitól. Téves tanok csuszak be az egyház tanításaiba s a külső testi világ intézésébe is annyira beleélte magát, hogy az teljesen ellenkezett az eredet jézusi szellemmel. Voltak régebben is többen, akik ez ellen szót emeltek, de az egyház hatalma azokat hamar elhallgattatta. A lélek azonban mindig jobban vágyott a világosság után és a fejlődésre, melyben az egyház makacsul megkötött hittételei megakadályozták. A tizenhatodik század elejére azonban megérett a helyzet. A római egyház ekkor olyan tanításokat kezdett hirdetni, mely kirobbantotta a lelek mélyén már régen érlelődő reformációt. Luther volt az, aki bátran és nyíltan szembeszállt az egyház téves tanításaival. Az erőt azonban neki is az a hatalmas tömeg adta meg, mely a háta mögött állott. Az egyház minden eszközt megpróbált Lutherrel szemben, de elnémitani nem tudta. 1517 október 31-én függesztette ki Luther a maga 95 tételét a wiltembergi vártemplom ajtójára, melyben az egyház megreformálását kívánta. Ezzel kezdődött meg a reformáció.

Tévedés volna azt gondolni, hogy Luther mindenképpen új egyházat akart alapítani. Szándékában sem volt megbontani az egyház egységét, hanem csak a régit akarta a fejlődő lélek számára megfelelővé tenni. Sokan ma is hibáztatják Luthert az egyház megbontásáért, pedig elég tévesen teszik azt, mivel őt a római katolikus egyház makacssága kényszerítette rá, hogy új egyházat alakítson. Különbben is egy olyan egyház kereteiben, mely a lélek fejlődését, a gondolat szabadságát, a tudomány haladását nem akarta észrevenni, nem lehet beskatulyázni a folyton haladásra elhívott lelkét. Sokszor hallottuk azt is, hogy a mi kisebbségi helyzetünkben sokkal egységesebben tudnánk fellépni jogaink megvédése érdekében, ha nem volna közöttünk, erdélyi magyarok között, felekezeti különbség. Elég szomorú, hogy ez így van. Szomorú, hogy még mindig olyan alacsony fokon áll az ember, hogy a vallási különbség

olyan áthidalhatatlan. Szomorú az, hogy némely ember fajtestvérét, aki más hitet vall, jobban gyűlöli, mint egy idegen fajtájút, aki történetesen ugyanazt a hitet vallja, mint ő. Az ilyen gondolkodás többet árt nekünk, mint az, hogy a magyarság különböző felekezetekre tagozódott. Az igazság az, hogy a reformációt a fejlődésre hivatott lélekvágy szülte. A tizenhatodik század emberének világosság és szabadság után vágyódó lelke nem nyerhetett kielégülést abban az egyházban, mely elavult tanokkal igyekezett a lelkeknek irányt szabni. A római egyház elfeledte azt, hogy a régen lefektetett dokmák óta óriásit haladt a tudás s így nagy űr támadt a hit és tudás között. Tehát szükséges volt ennek az áthidalása. Erre pedig az utat a reformáció nyitotta meg.

Ezen az úton indult el Luther, Kálvin és ezen az úton haladt a legtovább Dávid Ferencz. Ők megnyitották a szabadvizsgálódás ajtaját, hogy a hit világába egy-egy fénykéve eljuthasson, de Dávid Ferencz végig kitérte azt, hogy teljesen világosság derüljön a hit birodalmára. Amíg a többi reformátorok a hitujítás terén megállottak, addig ő végigment azon az úton, ahol a lelkiismereti szabadság, a fölvilágosodás, a teljes szabad gondolkodás várt reá és követőire. Mindenik egyház tud felmutatni valamit, amit a reformáció tényéből magának megtarthatott, de a legtöbbet és legértékesebbet az unitárius egyház valósította meg. Nem lehet elvitatni tőlünk azt, hogy Dávid Ferencz és egyháza a vallások világában a világosságot, a fejlődést képviseli, ami a fejlődni, a tudománnyal haladni akaró léleknek leginkább megfelel. Ezt nem az elfogultság mondatja velünk, hanem a valóság, amit még ellenségeink is elismernek. Mi tudjuk azt, hogy a lélek nem egy megállásra kényszerített isteni ajándék, hanem folyton fejlődő belső tartalom. Ez a lélek sohasem áll meg, hanem halad mindig és több világosságra vágyik. Ezért hirdetjük, hogy a reformáció nem befejezett dolog, hanem örök és folytonos. Ennek az örök, folytonos reformációt megvalósító, a vallások világában szabadságot és világosságot képviselő egyháznak vagyunk tagjai mi ma élő unitáriusok.

Mi nem akarjuk elvitatni egyetlen egyház érdemét sem. Mi tudjuk azt, hogy a római egyház milyen nagy szolgálatokat tett az emberiségnek. Tudjuk azt, hogy az európai kulturának ő volt a megalapozója. Azt sem feledjük, hogy Luthernek és Kálvinnak elévülhetetlen érdemei vannak a reformáció kirobbantása körül. De vi-

szont ne feledje azt senki, amit szeretnénk belekiáltani a világ lelkiismeretébe, hogy az unitarizmus nyitotta meg a vallásokat, a hitéletet illetőleg az igazi szabadvizsgálódás útjait. Ne feledje azt senki, hogy Erdélyt e vallás tette a vallásszadság klasszikus földjévé, hogy a világon páratlanul álló és megcsodáló erdélyi lélek kialakításához az unitarizmus a legtöbbször járult hozzá. Az a szabadság, türelem, fölvilágosodás, megalkuvást nem ismerés és folytonos világosságra való törekvés, mely az erdélyi szellemet és lelket jellemzi, jórészt az unitarizmus érdemének tudható be.

Ennek a világosságot képviselő egyháznak, tehát a világosságnak vagyunk fiai mi, unitáriusok. Megkérdezem azonban, hogy megelégedhetünk-e ezzel a megállapítással? Nem, mert minket ez a megállapítás elkötelez. Elkötelez arra, hogy úgy járjunk, mint világosság fiai. Régen a nemesi osztálynak volt egy jelszava: a nemesség kötelez. Minket is az unitárius elnevezés kötelez. Arra kötelez, hogy folyton kutassunk mindig több és több világosság után. Haladjunk a korrallal, a tudománnyal és elvégezzük minden időben a korrallal járó, a haladás hozta reformációt. Öntudatos és bátor hitvallói legyünk ennek az egyháznak, türelemmel és megértéssel viseltessünk másokkal szemben, hogy ezekről a külső és belső tényekről bárki leolvashassa rólunk, hogy a világosság fiai vagyunk. Az ilyen elhatározással sokkal tesszük méltóvá magunkat a reformátorokhoz és ennek a megvalósításával emeljük ki a reformációra való visszaemlékezésünket a csak tessék-lássék emlékezés kereteiből.

A mi nagy reformátorunk szelleme ma is világít előttünk. Kövessük e fényt, haladjunk az ő útján, legyünk hozzá hasonlók, bátor és öntudatos unitáriusok, hogy egyházunknak mielőbb megszerezhesse azt a súlyt és tekintélyt, melyet a világ többi egyházai között minden külső kicsinysége ellenére is méltán megérdemel *Amen.*

A haldokló természet tanítása.

(Ószl időszakban.) Alapige: I. Péter 1. 24—25.

Keresztény Testvéreim! A nagy természet külső képe, a rétek és mezők ezernyi-ezer lilaszínű kislilavirága napról-napra bír-

deti, hogy az eszfendőnek abba az időszakába léptünk, amelyet ősznek nevezünk. Abba az évszakba, amelyet a ~~készorús~~ magyar költő Arany János így énekelt meg:

„Őszbe csavarodott a természet feje.
Dérré vált a harmat, hull a fák levele”.

A természet letarolt asztalára szép lassan avartakarót terít a fákról lehulló ezerszínű, rozsdafoltos falevél s amíg csöndben a föld fölött vastagodik a takaró, lehulló utjában egy életet takaró gyászdal susog, melynek dallama akarva nem akarva, az emberi lélek hurjait is ~~hason~~zengésbe hozza. A természet életének ez a nagy temetése, minden évben megismétlődik és mégis az az ember, aki évről-évre átéli, olyan keveset tud belőle tanulni. Ott áll minden évben az őszi természet világában, lábai elé hull a sok színes levél, mint valami aranykoporsók miriádja, melynek mindenikében egy-egy falevél élete záródott be. Az ember elgyönyörködik azok színes változataiban, lábbal tapossa, vagy összesepri, mint kellemetlen szemetet, de olvasni keveset olvas belőlük. Elhallgatja az őszi mélebus dallamát, melyet a falevelek zizegéséből, őszi szelek fuvásából, erdők susogásából alkotott meg a nagy komponáló mester, a természet, de olyan kevesen értenek belőle. Pedig ha az ember olvasni és érteni tudna ezekből, mennyivel más, jobb életet varázsolna magának ezeknek hatása alatt.

Ezt a haldokló természetet figyeltem meg az egyik nap és hallgattam meg annak mélebus dalát, amint künn jártam a hegyek között. Nemrég még élet, vidám tarkaság, életről beszélő nyüzsgés volt ott, ahol ma némaság honol. Azok a falevelek, melyek pár hónappal ezelőtt még árnyékot nyújtottak a perzselő nap ellen, most ott hevernek a földön. Azok a virágok, melyek pompás színekkel tarkították a réteket, most megszáradtak mind. Az a zöld selymes rét, mely hivatáslag tárta ki karját, most avarrá lett. Ezek fölött pedig a hűvös őszi szél süvöltött keresztül. Ebben a haldokló természetben önkénytelenül terelődött rá gondolatom az elmulás döbbenetes valóságára. A nagy természet temetőkertje ráterelte figyelmemet arra a másik temetőre, ahol sirhantok alatt anynyian pihennek, porladoznak. Elgondolkoztam. S amint a múlt emberi életre gondoltam, amely máról-holnapra megsemmisülhet, amelynek tartalma olyan kiszámíthatatlan és néztem az avarrá

lett természetet, láttam a kettő között azt a nagy hasonlóságot, mely szívembe dobant. Egyszerre értettem meg a szentírás igazságát: „Minden test olyan, mint a fű és az embernek minden dicsősége olyan, mint a fűnek virága. Megszárad a fű és virága elhull”.

Bárhogy is fáj az nekünk, bármennyire is szívünkbe markol az, de mégis be kell vallanunk azt, hogy az igének teljes mértékben igaza van, hogy elmulik, hogy megsemmisül ezen a földön minden testi élet. Mint a fű, úgy hervad el az embernek a teste, ha megérinti a mulandóság szele s mint a virág, úgy lesz oda, ha jön a halál. ~~A mindennapos példák ezerféle változata megrázóan igazolja ezt.~~

Ma még boldogan és megelégedetten éled életedet meghitt szeretteid körében s holnap lehet, hogy a te koporsód fölé hajolnak szeretteid, vagy te hullatsz fájó könnyeket valamelyik hozzátartozód koporsója mellett. Ma még a legnagyobb egészségnek, testi erőnek örvendezel s oly messzi látod az elmulást, hogy rá sem gondolsz s holnap meglehet, hogy megérint a halál szele s mint ősszel a virág, úgy hervadsz el. Ma még terveket készítesz, álmokat álmodol a jövőt illetőleg s holnap meglehet, hogy keresztül huzza terveidet az elmulás. Nincsen e tekintetben kivétel azok között, akik embernek nevezik magukat. Az ige igazsága vonatkozik szegényre és gazdagra, urra és szolgára, hatalmasra és gyengére egyaránt. Ezt sem pénzzel, sem hatalommal megváltani nem lehet. Egyformán semmisül meg ha eljön az élet össze az is, aki millióknak parancsolt, aki országokat tartott hatalma alatt és az is, aki az életnek egyszerű vándora volt. Olyan egyformák vagyunk e téren, törékenyek, mulók, mint a fű, mint a virág.

Egy alkalommal megkérdezte Nagy Sándor az egyik bölcsöt, amint az egy csomó koponya között keresgélve, válogatta azokat, hogy mit keres ott. A bölcs így válaszolt: keresem apádnak, Fülöp királynak a koponyáját, de nem találok, nem lehet ráismerni. Igen a mulandóság megsemmisít minden festit, úgy hogy azt fölismerni nem lehet.

Az ige azonban nemcsak az egyes emberre, hanem népekre, nemzetekre is vonatkozik. Óh, hogy eltűnnek a világtörténelem színpadáról azok a népek, akik előttünk évezredekkel éltek. Azok is, akik rejtlegésben tartották a világot és azok is, akik rettegésben

éltek. Ugy odalettek, mint ősszel a mezők selymes füve, színes virága. Minden, ami testi így mulik el, semmisül meg.

Ezt a gondolatot írja le megkapó elképzelésben a nagy orosz író, Turgenyev egyik művében. Írja, hogy a sveici nagy hegyek közül messzi kimagasló hegy a Jungfrau és a Firsterarnhorn beszélgetnek. Odaszól egyik a másikhoz: te magasabb vagy, nézd csak mi van ott lenn a mélyben. Sötét köd és némaság — felelte a másik. Néhány ezer esztendő múlva újra csak megszólalt az egyik, hogy nézne le a mélybe, hátha most látna ott valamit. Világosodik tisztul a levegő, sőt valami kis bogárkák is mozognak ott. Pár évezred után újra megismételte a kérdést. Akkor ezt a feleletet kapta: minden a régi, csak a kis nyüzsgő lények, mintha kevesebben volnának. Újra csak elfelt egy néhány ezer esztendő, ami ugyan az örökkévalóságban csak perceket jelenthet, amikor megszólalt az egyik hegy és ismét kérdezte: Nézz csak körül, mit látsz ott lenn a földön? Sötétség némaság van újra — felelte. No akkor aludhatunk tovább. Az ember megborzadva áll meg e beszélgetés hallatára. Mi ez, álom, mese, vagy valóság?

Az igazság az, hogy elmulik minden élet, odalesz minden test, amit hirdet az évezredek ige is. Megdőbbent ez a valóság, szívünkbe markol az ige igazsága és megrohannak a nehéz kérdések. Ha így van ez, olyan semmi testünk és úgy elmulik minden, ami földi, akkor mit ér ez az egész élet, küzdelem, törekvés és hajsza? Mit ér az az élet, amelyet ezen a földön átélünk, amely telve van küzdelemmel, teherhordozással, annyi sok és nehéz próbával? Mire való az a robot, kötelességteljesítés, amelybe az ember az életen keresztül beleáll? Ha elmulik minden és egyformán megsemmisül minden, akkor mit ér az, hogy te szorgalmas voltál, amíg a másik mindig csak hanyag maradt, hogy te becsülletes voltál, amíg a másik hamis volt, hogy te jó voltál, amíg a másik rossz volt egy egész életen keresztül?

Akiket az ige csak az első része érdekel, mint olyan amely szemmel is könnyen látható, akik az őszben minden életmegsemmisülésének tükörképét látják meg csupán, azok valóban föltehetik ezeket a kérdéseket, de feleletet aligha találnak. Az ősz mélabus hangulata a mi ajkunkon is megszólaltathatja ezeket a kérdéseket, de aki az ige másik részéről sem feledkezik meg, aki az őszi hervadáson túl is néz, aki a sírhantok és tométek némaságá-

ból tovább is tekint, az megnyugtató feleletet talál az ősz által teremtett nehéz kérdésekre.

Akinek lelkét nem ejti teljesen rabul az ősz, akinek továbblátása elő nem von átláthatatlan sötét fátylat, az megláthatja az őszben is az életet, a föltámadó tavaszt. Mindannyian úgy látjuk, hogy a ma koronátlanul álló fák ott őrzik apró kis rügyeiket, melyekkel újra lombba borulnak, ha elérkezik az idő. Hisszük, hogy az elhullatott magvak az új tavasz jövetelekor csirába zökkennek és újra virágdíszbe öltöztetik a természetet. Tudjuk azt is, hogy a lehulló falevelek a maguk megsemmisülésében is gazdag táplálékot nyújtanak az eljövendő növényi életnek. S ha tudjuk és hisszük, hogy nem hiába volt a természet élete, mennyivel inkább kell, hogy higgyünk abban, hogy nem hiába és ok nélkül él az ember ezt a rövidre szabott és kiszámíthatatlan földi életet.

Minden élet bizonyos céllal teremtetett. A nagy világban, Isten terveiben minden életnek még van a maga hivatása és szerepe. Ezt a célt, szerepet és hivatást kell, hogy fölismerje az ember. S ha fölismerje és aszerint is él, nem élhet olyan életet, amely minden eredmény nélkül az élet földi befejezésével nyomtalanul eltűnik. A tovább élő és fejlődő világban és emberiség életében minden ember annyira él tovább, amennyire a maga élethivatásával annak továbbfejlődését elősegítette. Lehet, hogy nem látjuk életünkben annak eredményét. Sokszor évek és egész életek tűnnek el annélkül, hogy az ember látná azoknak eredményét, de ez csak látszólagos. Nincs egyetlen egy nemes, hivatását betöltő élet, amely a jövőnek, az emberiség fejlődésének egy téglája ne volna. Ugy képzem el, mint azoknak a régi hatalmas épületeknek a megalkotását, melyeket több emberöltőn keresztül építettek. Akik lerakták a fundamentumot, régen elporladtak, amikor az épület befejeződött. Ők dolgoztak anélkül, hogy ismerték volna magát a tervet. De ahhoz, hogy a befejező munkások az épületet megalkothassák, szükség volt az elődök munkájára. A mai tudományos rendnek a kialakításához — bármilyen téren is nézzük azt — föltétlen szükség volt azokhoz az első próbálkozásokhoz, uttorésekhez, melyekkel a régiek megpróbálkoztak. Vegyünk csak ezek közül egyet: a rádiót. A rádió föltalálásához nemcsak az járult hozzá, aki ebben a formában azt föltalálta, hanem a többek között az is, aki rájött arra, hogy a hang rezgések által terjed tovább.

Lehet, hogy az eredmény későre látszik meg és csak egy porszemnyi a nagy isteni tervhez mérten, de benne van abban kitörőhatáson. Nemrég nagy ásatásokat végeztek a Fáraók országában. Egy helyen kétezer éves buzaszemre találtak. Elültették azt. S a kétezer éves buzaszem csirába zökent, szárba növekedett s újabb buzaszemet hozott. A Bismark féle terv s az azon való fáradozás sem volt hiábavaló, mert ime sok évvel azután egy Hitler által kezd valóra válni. A te életed, munkád, törekvésed, becsületes küzdelmed sem tűnik el nyomtalanul, hanem benne él és bármi parányi részben is, de alkotja azt a nagy célt, a tökéletességet, melyet Isten Jézus által az emberiség elé irt követendő példa képpen.

Ez az a megnyugtató biztatás, mely az ige végén áll, hogy az Urnak beszéde magmarad örökké. Zúghat hát az őszi szél, avarrá lehet a nagy természet minden ékessége, elfödhetik a sírhantok a testi életet, mi halluk az apostol biztatását is és tudjuk, hogy ami örökre magmarad az Urnak beszéde, az a mi nemes keresztényi törekvő életünkben ölthet leginkább formát. Ebben a hitben fogadjuk az Őszet és hirdessük az élet megsemmisíthetetlen-ségét. *Amen.*

Kutatás az örök rejtély körül.

(Halottak estéjén.)

Alapige: Lukács 16. 31.

Keresztény Testvéreim! Halottak estéje van. Az éjszaka már ráterítette fekete palástját a világra, hogy elcsöndesüljön, elpihenjen a megfáradt világ. Nyomában szép lassan elhalkult az élet vásári lármája, szünetel a nappalok monoton morajlása, mindössze egy-egy zokszót viszen tovább az őszi szél, egy egy temetőből hazafelé igyekvőnek a lépései hallszanak ütemes kopogással. A sírokon is szép lassan ellobognak az utolsó gyertyalángok, hogy a sötét némaság újra átvegye az uralmat a temetőkertek felett. Az élő emberek nagy százaléka ma megjárta a temetőkeretet, felkereste az elköltözött kedves családtagoknak örök lakhelyét, a sírhantokra letette a kegyelet virágait, gyertyát is gyújtott azon és elsírta bánatos könnyeit . . . azután . . . aztán otthonába sietett, vagy elzarándokolt ide a templomba, hogy fáradt testét és fölzaklatott lel-

két megnyugtassa. A test pihen is, hiszen mára befejeződött az élet hajszája, de a lélek az nem. A lélek ilyenkor ölti fel a leggyorsabb szárnyakat, melyekkel óriási birodalmakat repül át rövid pillanatok alatt. Bejárja a messzi múltat, fölkeresni annak minden kis részletét s aztán előre siet a jövőbe s majd ezer kérdésektől megterhelve, az uttól kifáradva tér vissza, hogy akár otthon, akár pedig a templom falai között, megpróbáljon az annyi sok kérdésre feleletet keresni. Kérdezzétek csak meg saját magatokat, vajjon nem így van-e ez? Vajjon nem ez a folyamat ment-e végbe bennetek is?

Testvéreim! Az élet és halál, a lét és a nemlét s a vele kapcsolatos kérdések izgatnak mindég, de soha olyan közel nem lépnek hozzánk, annyira nem hoznak izgalomba, mint éppen ezen a napon, ezen az órákban, halottak estéjén. Akár otthon a hajlékban, ahová ilyenkor összejön a család, melyen mély komolyság vonul végig, akár itt e templomban, ahol megilletődöttebb a lélek, mint bármikor, valami ismeretlen hang minden lélek mélyéről előtör. Istenem, milyen is az élet? Értünk, hogy meddig, azt senki sem tudja. Egyszer aztán vége mindennek s aztán meghalunk. Milyen bizonytalanságban vagyunk, hiszen a halál bármelyik percben eljőhet utánunk. Képzétekben megállunk egy sírhantnál és elismételjük: milyen erős, egészséges és élettől duzzadt volt az, aki e sírhant alatt pihen most. Milyen vidám, életkedvű, dalos ajku volt, jut eszünkbe egy másik sírhantot nézve. Óh, milyen keveset élt, milyen nagy szükség lett volna még reá az életben; óh, hogy bírta még a munkát . . . óh, milyen jámbor is volt és így tovább, ötlik az eszünkbe a harmadik, a negyedik sírhantnál. S állunk mi élők a sírhantok fölött és beszélgetünk önmagunkkal. Ki gondolta volna ezelőtt egy évvel, vagy csak egy hónappal is, hogy ez, vagy amaz, itt hagyja e földi életet? Óh, milyen szeszélyes és kiszámíthatatlan az élet és a halál. Ma még szeretteink karja ölel át s holnap talán a halálé. Ma még szeretteink csókja s holnap meg lehet, hogy a halálé csattan az arcunkon. Ma még itt a földön egy élő társadalom tagjai vagyunk, holnap pedig a halottak társaságába számíthatnak minket is. Ma még a föld fölött épült ház és a templom a mi hajlékunk s holnaptól kezdve lehet, hogy a sír lesz örök hazánk.

Testvéreim! Az élettel és halállal kapcsolatban ezernyi

ezer kérdés sorakozik most fel a mi gondolatunkban. Ezek a kérdések azonban nem nyugtalanítanak annyira, mint az, amely ezek következményeképpen születik meg bennünk. Hogy meg kell egyszer halni, azzal mindannyian leszámoltunk, tudjuk, hogy ez alól kivétel nincs, hogy a halált semmi pénzzel, hatalommal és kincssel megváltani nem lehet. Számoltunk azzal is, hogy a halál útja kiszámíthatatlan, szeszélyes, hogy mikor jön, azt sem a koldus, sem a király nem tudja. A halálnak ez a kivételt nem ismerő tulajdonsága oszlatja el a mi nagyobb nyugtalanságunkat, mert ezt tudjuk, erről meggyőződünk. Ellenben nyugtalanít az ezutáni kérdés, amit teljes homály főd, hogy mi lesz a halál után? Van-e folytatása az életnek s mi vár reánk a siron túl?

Valljuk be testvéreim, hogy ezek a kérdések, úgy a temetőben, mint a csöndes magányban, vagy most ezen az estén itt a templomban, nem egyszer ostromolnak meg, hogy a sirhantokat, a néma köveket nem egyszer kérdezzük meg ezek felől. Sokan mennek ki a temetőbe virágot vinni, bánatukat elsírni, panaszukat kiönteni, de sokan várják azt, hátha egyszer csoda történék, a néma sírok csak megszólalának s az ember legsúlyosabb kérdésére választ adnának, hogy mi is vár az emberre a siron túl?

Nemcsak a mai, hanem a mindenkori embert is foglalkoztatta ez a kérdés és igyekezett is erre feleletet keresni. Egy ilyen válasz van leírva a Lukács evangéliumában. Volt egy dúsgazdag ember — írja az evangélium írója — aki mindennap nagy lakomát ült és vigan élte át földi életét. Ugyanabban a faluban élt egy szegény ember, akit Lázárnak hívtak, aki sokszor ment a gazdag háza elé, hogy asztaláról lehulló morzsákból kapjon valamit. A szegény Lázár lábán nagy sebek éktelenkedtek, melyet a kutyák nyaldostak meg. Aztán meghalt a szegény Lázár és került a boldog lelkek társaságába a mennybe, Ábrahám kebelébe. Azután nem sokára meghalt a gazdag is és ő meg elkerült a poklok mélységébe, ahol nagy szenvedései voltak. Fölnyitotta szeméit és a távolban Ábrahám kebelén meglátta a boldog Lázárt. Kérte is nyomban Ábrahámot, hogy engedné hozzá Lázárt, hogy a vérbe mártott ujjaival enyhítené meg az ő szenvedéseit. Ábrahám azonban azt felelte, hogy messze is van és sem onnan ide, sem innen oda senki sem mehet. Különben is emlékezz csak vissza: Lázár a földön elvette az ő szenvedéseit, te pedig a jólétet, most pedig

megfordítva van. Ekkor a gazdag újra kérte Ábrahámot, hogy valakit innen küldene el az ő atyjafiához, hogy világosítsa fel azokat a következőkről. Mondaná el nekik, hogy az övéhez hasonló életnek mi a következménye, hátha más életet kezdenének. Ábrahám azzal tért ki a kérés elől, hogy van Mózes és vannak próféták, kik tanítják, hogy miképpen éljenek. A gazdag azonban tovább könyörgött és mondta, hátha a feltámadottnak inkább hinnének. Ábrahám pedig így válaszolt a kérdésre: Ha Mózeset és a prófétákat nem hallgatják meg, azt sem fogják meghallgatni, ha valaki a halottak közül feltámadna. A régi zsidó nép egyik gondolkozója ebben a leírásban igyekszik megnyugtató feleletet adni a lélek kérdésére.

Minden nép, mindenkor igyekezett e kérdésre valamilyen feleletet adni, hogy mi van a halálon és a siron túl. Mehetünk időben még előbb, vagy jöhetnénk akár közelebb is, mindenütt találunk erre vonatkozóan nyomokat. Mehetünk különböző gondolkozású népekhez, kulturált, vagy kevésbé kulturált emberekhez, keletre, vagy nyugatra, mindenütt megtaláljuk az igyekezetet, mellyel a lélek ijyeten kérdéseire megfelelni, a lelkeket megnyugtató törekedtek. A halál után, hogy mi is lesz, azt természetesen különböző felfogásokban hirdették és vallották s aszerint csoportosultak is az emberek.

Nem akarok most azzal foglalkoztatni, hogy ezeket a különböző felfogásokat felsorakoztassam, habár minden fölfogásban van valami megkapó és megnyugtató vonás. Minket különben is nem az érdekel, hogy mások régen hogyan is gondolkoztak e kérdésről, hanem az, hogy mi unitáriusok mivel nyugtathatjuk meg lelkünket, ha megostromol a kérdés: mi lesz a halál után?

Igazság az, hogy az ember mindég is ember marad. Ezt a mindég embernek maradó embert, akinek lelkében a próféták és apostolok istő szavai után is maradt egy kis kétség, ha a halottak közül valaki visszatérne, talán még az sem tudná meggyőzni. Nem, mert igen soknál hiányzik az a hit, mely a lélek kérdéseire adott feleleteket kételkedés nélkül elfogadja. Tedd most félre a kételet s nézz hittal szembe ezekkel.

Higyjed, hogy nemcsak tested, hanem lelked is van. Ez a

lélek pedig annak a léleknek egy paránya, aki maga az Isten. Amikor Isten ezt a lelket a testbe zárta, azzal a céllal tette, hogy az irányítója legyen a testi életnek. Az a kérdés most már, hogy annak a lélek által irányított nagy célnak miképpen tettél életedben eleget. Ha lelkiismereted nyugodt, már is kaptál egy kis választ a lélek gyöttrő kérdésére. Mert ugyebár az igazság az kell, hogy legyen, hogy aki a lélek által irányított cél felé törekedett, aki az isteni törvényeknek eleget tett, aki a szeretet utját járta, aki minden erejével szolgálta az emberiség javát, előhaladását, az vegye el jutalmát, a másik, aki ellenkezőjét cselekedte meg, vegye el büntetését. Isten igazságosságával csak ez egyeztethető össze. A földön az életben azonban nem is kell nagyon szétnézni, könnyen megláthatjuk, hogy ez nem mindég van így. Mi sokszor úgy látjuk, hogy a jók és igazak szenvednek, a hamisak pedig boldogulnak és minden földi jóban dúsok. Minket csak részben tud megnyugtatni az, hogy a lelkiismeret nyugalma jutalma a jóknak és lelkiismeret fordulása büntetése a rosszaknak. Nekünk még az sem elégtétel, hogy a halál előtti napok az igazak számára csöndesek, békések, míg a hamisakat ilyenkor veszik körül a gyötrelmek. Nekünk ennél több kell. Mi a földön tapasztalható sok igazságtalanságot szeretnők rendezve tudni, tul valahol az életben. Ehez azonban hit kell. Hinni mindenekfelett abban, hogy Isten igazságos, hogy az életben minden megtörtént tett és cselekedet nyomtalanul el nem vesz. Hogy minden egyes jótett nemes cselekedet, becsületes törekvés, vallásos buzgóság, emberszeretet, egy-egy láthatatlan, de megsemmisíthetetlen téglá, vagy oszlop abban az országépületben, melynek neve Isten országa s melynek létrehozásához minden jó és igaz ember valamennyivel, földi életével hozzájárult. Ebben az általad is épített nagy lelki közösségben élsz tovább olyan mértékben, amilyen mértékben ahoz életteddel hozzájárultál. Itt találkozik a hallhatatlan lélek azzal a nagy lélekkel, melytől elszakított volt, hogy földi elhivatásának megélésével, a visszatalálásra érdemesítse magát.

Testvérem! Amikor gondolatban eljutsz a halálig, a sirig, az emberi tudás határaihoz értél el. Gyujtsd meg ilyenkor a hit lámpását s az a további utakon világol neked. Hited mutatni fogja a jobb, a szebb, a nemesebb élet felé az utat azzal biztatva, hogy a földön bármilyen igazságtalan is legyen az élet, van örök

és megvesztegethetetlen végső igazságszolgáltatás. Ebben a hitben éld életedet, ebben a hitben hallgass prófétáid szavára és ezzel a hittel nyugtasd meg zaklatott lelked. Ha e halottak estéje elhozza ezt a te számodra, ez többet ér minden külsőségekben megnyilvánuló szokásnál. Ez lesz méltó emlékezés az elhunytakra, ez lesz megnyugtatója is az örök rejtély körül nyugtalankodó lelkünknek is. *Amen.*

Legyetek az én követőim.

(D. F. halála évfordulóján.)

Alapige: I. Kor. II. 1.

Keresztény Testvéreim! A multtá lett idő olyan, mint egy nagy temető, melybe szép lassan minden esemény beletemetkezik. A jelen és jövő eseményei, melyek fölött, ha elsuhan az idő, mind-mind belekerülnek a multtá lett idő nagy temetőjébe, ahol aztán az emlékezés öröklik felettük, amíg a feledés el nem takarja.

A temetőknél is, mely befogadja az elhaltakat, így van. Egyszer minden élő odakerül s hogy ki volt az, aki a néma sírhant alatt pihen, arról beszél egy-egy fejfa, vagy díszes síremlék, ha valaki az emlékezők közül megszólítja azokat. Sokszor egész történeteket elevenítenek fel ezek előtt azok, akik emlékezni tudnak. Vannak sírkövek, egyszerű kopjafák, díszes síremlékek, melyek ismerősök, látogatottak, de vannak olyanok, amelyekről kevesen tudnak, melyeket kevesen látogatnak s amelyeknek beszédét csak kevesen értik meg.

Igy van ez az idővel is. A mult időt úgy képzelem el, mint egy nagy temetőkeretet, melyben az emlékeztető fejfák, a sírhantokat jelző oszlopok, emlékjelek az u. n. dátumok, időpontok. Minden egyes időpont, vagy dátum beszédes emlékeztető oszlopa a kissebb, vagy nagyobb eseménynek, melyre az utókor embereiből többen, vagy kevesebben visszaemlékeznek. Vannak időpontok, amelyek egy emberhez állanak közel, amelynek megérkezésére megdobbann a szívünk s megilletődik egész valónk. Mindnyájunknak van egy ilyen évről-évre visszatérő dátumunk. Vannak olyan dátumok, amelyeknek megérkezése a rokoni, vagy faji érzéseket váltja ki belőlünk és vannak olyanok is, amelyek társadalmi osztálykülönbségre, vagy felekezeti hovatartozandóságra ébresztenek.

Ezek közül a dátumok közül bármelyik is ha megérkezik, a távol és közel múltat juttatja eszünkbe és beszél azokról az eseményekről, amelyeknek a föllevenítése megragadja egész lelkivilágunkat. Hozzánk tartozóinknak születési és névnapi dátuma a család ünnepe, bármelyik sátoros ünnep elérése az egész keresztény világ ünnepe. Október 31 a protestáns világ ünnepe. Május 1-je a munkás társadalom ünnepe és március 15-ke, október 6-ka egy nemzetnek az ünnepe. Minden ilyen időpont az embert nemcsak ünneplésre készíti, hanem emlékezteti is arra az időre, azokra az eseményekre, amelyek e napot ünnepé szentelték.

Egy ilyen, évről-évre visszatérő időponthoz jutott el az a kis társadalom, amelyet unitáriusnak, Dávid Ferencz követőinek ismer a világ. Nem egy meghatározott időpont ez, hiszen a sors oly mostoha volt a legerdeyibb emberrel és az ő követőivel szemben, hogy halálának időpontját nem adta pontosan tudtunkra. Mindössze csak azt tudjuk, hogy november közepén hunyta le örökálmra szemét a vallásszabadság legdicsőbb bajnoka: Dávid Ferencz. A november közepe tehát az az idő, amikor a világon bárhol élő unitáriusok szíve hangosabban dobban meg, mert ez az évről-évre visszatérő idő eszünkbe juttatja mindazt, ami az unitárius elnevezéssel kapcsolatban áll. Olyan ez a dátum, mint egy siremlék, mint egy fejfa, mely a maga némaságában is sokat beszél a múlttól. A november közepe nekünk beszél ma, élő unitáriusoknak.

Beszél Dávid Ferenczről, az unitarizmus nagy apostoláról, a dicső egyházalapítóról, a halhatatlan mártíról. Némelyeknek, akiknek már hosszú évek során minden évben beszél erről a november közepe, talán megszokottak, lehetnek, akiknek unalmasnak tetszik, de hadd csak beszéljen a november közepe, hirdesse Dávid Ferencz nevét, mert még ma is, Erdély földjén is találkozunk olyanokkal, akik kultürembereknek nevezik magukat, de Dávid Ferenczről, az ő hagyatékáról nagyon keveset tudnak. Ez nem annyira a mi hibánk, mint inkább az ők szégyenük, hogy a vallásszabadság nagy bajnokáról ily keveset tudnak. Sajnálni való ember az, aki élvezi ezt a vallásszabadságot, de azzal, aki annak alapjait a világon legelsőnek lerakta, keveset törődik. Csak beszéljen a november közepe róla, mert amit mond, abban nincs semmi szégyelni való, de mindaz, amit mesél, csak büszkeséggel töltheti el a mi lelkünket.

Őt nem a születés, a rang, az előkelő családi összeköttetés tették naggyá, mint annyi sok embert, hanem lelkének rendkívülisége, gondolkodásának szabad szárnyalása. Szegény család gyermeke volt, akinek szorgalmával, okosságával kellett a szegénységet leküzdenie. A hazai iskolák elvégzése után úgy érezte, hogy tudásvágya és szomja nincs kielégítve, miért is Németországba ment, Wittenbergbe. Ott több időt töltött, de nem hiába, mert lelke meggazdagodott, gondolkodása megvilágosodott attól a szellemtől, melyet ott Luther képviselt s amely egész Németországot lázba hozta. Visszatérve onnan, egész életét a hitigazságok kutatására szentelte. Néha, amikor úgy gondolta, hogy az igazságot elérte, megállt, de nem sokára tovább folytatta útját, mert a hitigazságok kutatásánál megállás nincsen. Ilyen megálló volt, amikor a lutheri tanokat magáévá tette, majd, amikor a Kálvin nézeteit tartotta helyesnek és amikor az unitarizmus első alapköveit lerakta. Ezek azonban csak rövid ideig tartó megállások voltak, mert ő nem tudott megelégedni fél-igazságokkal, részleges megoldásokkal és homályos igazságokkal. Ő egész igazságot akart, teljes megoldásra és világosságra törekedett. Sokan Dávid Ferencznek ezt a vallásvalloztatását róvására írják, de aki ismeri a lélek igazi törekvéseit, az ebben a tényben a folytonos tökéletességre törekvő lélek lépcsőfokait fedezheti fel. Benne az igazságra, a tökéletesedésre törekvő lélek ideája testesült meg. S amíg annyi sokan előhaladásuk által másokat letaposnak, másokra lépve igyekeznek magasba jutni, addig ő ezt sohasem tette. Ő a maga igazságának biztos tudatában is a legnagyobb türelemmel viseltetett mindenkivel szemben. Amikor csaknem az egész Erdély vele egy hitfelfogáson volt, amikor a fejedelem is hasonlóan gondolkozott és reá hallgatott, amikor a más hiten levőknek útját könnyen elvághatta volna, akkor volt a legnagyobb, a legtürelmesebb és a legmegértőbb. Akkor hirdette azokat a mellette örökké bizonyoságot tevő szavakat, hogy „A hit Isten ajándéka,” akkor szentesített olyan törvényeket, hogy hitéért senkit sem szabad üldözni. Olyan törvények voltak ezek, melyeknél szebbet, keresztény emberhez méltóbbat aligha hirdettek valaha is, melyeket megcsodált az egész világ s melyek Erdélyt a világ legelső földjévé tették. Aki ezt nem ismeri el, vagy éppen lekicsinyeli, nem érdemli meg a lelkiismeret szabadságának és önmaga hitfelfogásának zavartalan gyakorlását.

Vannak, akik azt vitatják, hogy ezek a törvények ott életek s

lelkek mélyén s csak a kor szelleme hívta azokat életre s el akarják vitatni ezeket Dávid Ferencztől, mint olyant, mely nem az ő érdeme. De hiába. Ha a kor szellemének köszönhető, akkor miért nem érvényesült ez a szellem más helyen és miért éppen Erdélyben? Azért, mert csak egy Dávid Ferencz volt, azt meg éppen Erdélynek adta a Gondviselés. Hiszen nem sokkal azelőtt még a nyugati művelt államokban máglyára küldték azokat, akik Dávid Ferenczhez hasonló módon gondolkoztak s maga Erdély is e törvények meghozása után egy évtized múlva élelfogytáig fogságra ítélte és bebörtönözte azt, akinek sugallatára születtek meg e törvények. Ha e törvények csak a kor szellemének köszönhetőek, akkor Dávid Ferencz nem a börtönben fejezte volna be életét. Hol volt akkor az a korszak, amely néhány évvel azelőtt oly fennkölt törvényeket hozott, hogyan aludhatott el az olyan hamar?

Ez a Dávid Ferencz, akiről a november közepe beszél az egész Erdély volt, de közelebbről a miénk, unitáriusoké. Az egész Erdély büszke lehet egykori fiára, de büszkéek lehetünk mi unitáriusok a mi vallásalapítónkra. Ma, amikor az ő halála évfordulójának szentelünk emlékűnnepet, úgy érezzük, mintha az ő végrendelete csengne vissza az igében: „Legyetek az én követőim.” A ma élő erdélyi embertől, a mai unitáriustól Dávid Ferencz azt kívánja: legyünk az ő követői. Az erdélyi és más felekezeti embertől abban az értelemben, hogy minden hitfelfogásával szemben olyan türelmes és megértő legyen, mint ő s az unitáriustól pedig abban az értelemben, hogy a világosságra úgy törekedjék, mint ő, hogy soha meg ne álljon a fejlődés útján, hogy éppen olyan bátor harcosa legyen unitárius hitének, mint ő volt. Ilyen értelemben kívánja, hogy mi az ő követői legyünk.

Te erdélyi ember és te unitárius hívő, eleget teszel-e ennek a kívánalomnak? Ha a Dávid Ferencz szelleme által irányított Erdély és a mai között összehasonlítást teszünk, fájdalommal kell megállapítanunk, hogy sok tekintetben visszaestünk. Igen, mert az egy fajta emberek között, akik vallási tekintetben megoszlanak, különböző hitfelfogásban élnek, sokszor nagy a megnemértés, sokszor megdöbben a türelmetlenség. Oly szomorú példák ismétlődnek meg e téren, mintha az ember nem a vallásszabadság klasszikus földjén élne. Olyanokat lát, hall az ember, hogy önkéntelenül is fölteszi a kérdést: hová lett, hová süllyedt a vallásszabadságnak, a türelemnek

klasszikus földje, Dávid Ferencz Erdélye?

Sokszor az unitárius társadalomban is olyanokat tapasztalunk, mely messzi áll Dávid Ferencz szellemétől. Ezt, mi tőrés tagadás, el kell, hogy ismerjük. Sajnos, hogy olyanok vannak, akik csak nevezik magukat unitáriusoknak, de messzi állanak attól, amit ez az elnevezés megkíván. Sajnos, hogy némelyek csak e névvel járó jogokat akarják élvezni, de a vele járó köteleességek alól menekülni igyekeznek. Ami pedig mindezeknél is szomorubb, sokszor hiányzik ebből az unitárius társadalomból, ami összekötne egyetlen cél felé, közös erővel mindannyiunkat serkentene, összekovácsolna. Oh, milyen más képet mutat a mai unitárius nagy gyülekezet, mint az, amelyennek Dávid Ferencz akkori egyházát képzeljük el a három és félszázados múlt látványán keresztül. Nem csoda hát, ha ma sokkal inkább, mint valaha dobban szívünkbe az ige: „Legyetek az én követőim.” De dobbanjon is! Hadd jusson el ez az ige ma minden unitárius lelkéhez, aki az unitarizmus jövőjét szívén viseli, mintha a mi nagy apostolunk ma is élő figyelmeztetése lenne az, hogy legyünk a szó valódi értelmében az ő követői, mert csak ez az egy út és mód van arra, hogy az unitarizmus és egyháza visszaszerezze régi dicsőségét.

Testvéreim! Dávid Ferencz igazi követése által tegyük lehetővé sok vihart látott egyházunk számára ezt. Amen.

1, Győrös: 1952. II. 30. n.

2, Pély: 1952. II. 7. n. A megbánások magaslátán.

3, Sopron: 1952. II. 21. n.

4, Szombathely: 1952. II. 21. n.

(Adventi.)

Alapige: Lk. 19. 9.

Keresztény Testvéreim! Ezt a könyvet, amelyből ez alkalommal is a felolvasott igéket választottam, bibliának, magyarul könyvek-könyvének nevezik. Ez a könyv még ma is fölötte áll minden más könyvnek, amit valaha ember alkotott, mert egymaga összefoglalja mindazt, amire az emberi léleknek szüksége van. Nézzük ezt a könyvet akár a tudós, akár az egyszerű ember szemével; bírálhatjuk akár széprodalmi, akár történelmi, vagy éppen orvostudományi szempontból is, e könyv a biblia, minden vonatkozásban megállja a helyét és elbír minden kritikát. Nincsen a mai modern életnek olyan kérdése, melyre a bibliából feleletet ne lehetne találni, pedig e könyv megírása óta évezredek múltak el.